

УДК 811.111'373

ВЕРБАЛЬНО-ЖЕСТОВА МЕТАФОРА В АНГЛОМОВНОМУ РОЗВАЖАЛЬНОМУ ТЕЛЕІНТЕРВ'Ю

Максименко О. В.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

У статті встановлено класифікаційні ознаки та особливості взаємодії вербального й жестового компонентів контекстуалізованих метафоричних висловлень. Виявлено, що вербально-жестова метафора є мультимодальною концептуальною метафорою, домен мети якої представлений вербально, а домен джерела – жестом.

Ключові слова: вербально-жестове висловлення, домен джерела, домен мети, концептуальна метафора, мультимодальність.

Максименко Е. В. Вербально-жестовая метафора в англоязычном развлекательном телеинтервью. В статье установлены классификационные признаки и особенности взаимодействия вербального и жестового компонентов контекстуализированных метафорических высказываний. Выявлено, что вербально-жестовая метафора является мультимодальной концептуальной метафорой, домен цели которой представлен вербально, а домен источника – жестом.

Ключевые слова: вербально-жестовое высказывание, домен источника, домен цели, концептуальная метафора, мультимодальность.

Maksymenko O. V. Metaphoric gesture in the English entertaining TV interview. The article rests on the assumption that metaphor, as a fundamental principle of human thought, is not restricted to language alone but structures concepts across a range of semiotic modes. The phenomenon of multimodality suggests the relevance of studying metaphors in relation to interaction between visuals and written language or gestures and spoken language. Multimodal metaphors are defined as metaphors whose target and source domains are each represented exclusively or predominantly in different modes. The distinguished modes are as follows: written language, spoken language, visuals, sound, music, gesture, etc. Gesture is viewed here as one of the forms of human behaviour that can embody metaphors. Verbal utterances and accompanying gestures are produced as an integral part of cognitive activity that takes place on-line during the process of speaking. Functions of gestures are not restricted to illustrative ones. Gestures are recognized as intrinsic parts of an utterance. Thus metaphoric gesture is considered to be a multimodal conceptual metaphor objectivized by means of verbal and gesture modes. The analysis of samples of on-line metaphoric co-verbal gestures reveals that active cross-domain mapping involves various forms of embodied cognition. It shows that gestures mostly represent the source domain. As target domain, expressed verbally, is an abstract one, co-verbal gestures depict the concrete grounds of an abstract concept. Furthermore, the analysis proves that metaphoric gestures can be of iconic and/or deictic nature and also can function as beats. Besides, not only iconic gestures, but also other types of gestures can be described as narrative ones since they appear with references to the story events.

Key words: conceptual metaphor, metaphoric gesture, multimodality, source domain, target domain.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема взаємодії мовлення й жести увійшла до пріоритетних проблем гуманітарних наук у 90-х роках минулого сторіччя, коли Д. МакНіл висловив гіпотезу про те, що жест і мовлення становлять єдину інтегральну систему продукування мовного значення [7].

Поширення цієї ідеї сприяло розвитку досліджень взаємодії мовлення й жести в різних гуманітарних науках – психології, психолінгвістиці, антропології й когнітивній лінгвістиці, зокрема в теорії концептуальної метафори.

Вивчення метафоричних жестів як інтегрального складника мови й мовлення відкриває нові перспективи, переорієнтовуючи дослідників концептуальної метафори зі штучно сконструйованого або готового

мовного матеріалу на реальну комунікацію [1, 483–501], відповідно, створює умови переосмислення гіпотези метафоричної природи мови, мислення й діяльності людини в новому контексті.

Відтак дослідження вербально-жестової метафори відкриває шляхи до поглиблення наукового знання про роль жести в процесі смислотворення та, більш широко, закономірностей реалізації когнітивної мовної здатності людини в реальних комунікативних процесах.

Зазначене зумовлює **актуальність** теми дослідження, присвяченого вивченню втілення вербально-жестової метафори в комунікативній взаємодії учасників англomовного розважального телеінтерв'ю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До 90-х років минулого сторіччя жести розглядалися лише як засоби невербальної комунікації, які супроводжують мовлення та певним чином взаємодіють

зі змістом вербального повідомлення. Уявлення про жест як про скоріше вербальний, ніж невербальний компонент комунікації поширилося, завдяки насамперед роботам Д. МакНіла [7], який навів докази на підтвердження гіпотези, що жест і мова стали єдиним механізмом смислотворення. Результати подальших досліджень дають змогу стверджувати, що вербальне мовлення й жест взаємодіють у продукуванні та інтерпретації мови як когнітивної здатності людини [3; 6].

Щодо досліджень вербально-жестової метафори вони лише набирають силу й залишається багато нерозв'язаних проблем, які стосуються класифікації таких метафор, а також особливостей взаємодії вербальної та жестової складових у процесі смислотворення в різних типах комунікації.

Отже, маємо на меті дослідити взаємодію мовлення й метафоричного жесту в комунікативному контексті англomовного розважального телеінтерв'ю.

Завдання статті включають: 1) виклад основних положень теорії взаємодії вербального і жестового мовлення як єдиного механізму смислотворення; 2) обґрунтування статусу вербально-жестової метафори як бімодального вияву концептуальної метафори; 3) здійснення класифікації вербально-жестових метафор за різними критеріями.

Відповідно, **об'єктом** дослідження є контекстуалізовані вербально-жестові метафоричні висловлення, а **предметом** – їхні класифікаційні ознаки та особливості взаємодії вербального й жестового компонентів.

Матеріал пілотного дослідження становлять 50 вербально-жестових метафор, відібраних із відеоматеріалів англomовних розважальних інтерв'ю з гостями англomовного ток-шоу *The Tonight Show Starring Jimmy Fallon* [13].

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, основою теорії концептуальної метафори слугує гіпотеза про те, що мова, мислення й діяльність людини структуровані та метафоричні [4]. Сутність концептуальної метафори полягає в поясненні концептуальних сутностей одного домену досвіду («домену мети»), як правило, абстрактного, в термінах сутностей іншого домену досвіду («домену джерела»), як правило, конкретного та закоріненого безпосередньо в тілесних відчуттях людини, на основі когнітивної проекції концептуальних структур домену джерела на домен мети [4, 392–395]. У науковому обігу домен мети також називають концептуальним референтом, а домен джерела – концептуальним корелятом.

Із гіпотези про метафору як основу діяльності й мислення людини логічно витікає положення про її мультимодальну природу. Мова йде про те, що концептуальна метафора реалізується не лише суто вербальними знаками, а й за допомогою знаків інших семіотичних систем. Іншими словами, концептуальна метафора може бути представлена різними модусами. Під модусом мають на увазі тип знакової системи, наприклад, мовний модус (усний і письмовий), жестовий, візуальний тощо [10]. Відповідно, мультимодально вважають метафору, референт і

корелят якої виражені знаками різних семіотичних систем [10].

У такому розумінні вербально-жестова метафора теж є мультимодальною, оскільки в її реалізації беруть участь як акустичний модус (усне вербальне висловлення), так і візуальний модус (жестове висловлення).

У класифікації жестів Д. МакНіла і Л. Л. Педелті метафоричні жести посідають своє місце поряд із трьома іншими типами жестів – іконічними, дейктичними та ритмічними [8].

Іконічні жести (до речі, термін «іконічний» тут використовується в значенні, синонімічному тому, яке вкладає в нього Ч. Пірс у своїй широко відомій класифікації знаків, називаючи іконічним знак, який перцептивно нагадує сутність, яку він заміщає [9, 254–263]), репрезентують референта через зображення асоційованих із ним атрибутів, дій або просторових відношень. Наприклад, найпростішим способом пояснити дитині, як зав'язати шнурки кросівок, є ілюстрація вербального пояснення відповідним жестом (цей та інші ілюстративні приклади типів жестів запозичені з [2, 2]).

Дейктичні жести (в класифікації Ч. Пірса – індексальні) репрезентують референта, вказуючи на нього. Наприклад, якщо ви хочете вберегти друга від ядовитого плюща під час пішої подорожі, ви обов'язково додасте до вербального висловлення *Watch out for that poison ivy* дейктичний жест, який указуватиме саме на ту рослину, якої йому потрібно остерегатися.

Ритмічні жести, як впливає з їхньої назви, слугують ритмізації мовлення й водночас забезпечують зв'язність окремих частин наративу. Наприклад, шеф-повар, перелічуючи інгредієнти страви *You add the lemongrass, the ginger and then the basil*, супроводжує вербалізацію кожного нового інгредієнта характерним ритмічним жестом.

Що стосується власне метафоричних жестів, у класифікації Д. МакНіла вони відрізняються від інших тим, що репрезентують абстрактного референта. Наприклад, під час загального обговорення реклами певного продукту спеціаліст із маркетингу говорить *Here's what I am thinking* і супроводжує мовлення таким жестом: торкається руками чола та висків, а потім раптово простягає руки вперед до аудиторії, так начебто тримає якийсь об'єкт і виставляє його на загальний огляд. Цей жест інтерпретують як метафоричний на тій підставі, що «ідея є абстрактною сутністю, яку не можна фізично дістати з голови й у буквальному смислі передати іншим» [2, 2].

Варто зазначити, що всі названі типи жестів принципово відрізняються від символічних жестів (термін «символічний» уживається в тому ж смислі, що й у класифікації знаків Ч. Пірса), які також називають жестами-емблемами, оскільки такі жести становлять конвенціональні семіотичні знаки (як, наприклад, жест «ОК»), що є культурно маркованими й безпосередньо не пов'язаними із процесом продукування мовлення.

На думку Д. МакНіла та Л. Л. Педелті, усі зазначені типи мовленнєвих жестів, окрім іконічних,

потрібно зарахувати до метанаративних, тобто таких, що структурують наратив, включаючи референцію до акту комунікації, і відрізняються від власне наративних, тобто таких, що переповідають події наративу зазвичай у лінійній послідовності [8, 64].

Результати нашого пілотного дослідження свідчать, що відношення між різними типами жестів є більш складними. Окрім того, уважаємо, що з огляду на інтегральну природу взаємодії мовлення й жесту варто говорити не про типи жестів, а про типи вербально-жестових висловлень.

У транскрибуванні вербально-жестових висловлень услід за А. Ченкі використовуємо такі умовні позначення: [ ] – початок і кінець вербально-жестового висловлення, заголовні літери – емфатичний наголос. Цифри та літери, розміщені над словами мовця, позначають момент виконання аналізованого жесту, де 1 a/b/c – це позначення структурних частин одного й того самого жесту або повтору жесту. Кожен новий жест позначається вже новою літерою.

Розглянемо приклади вербально-жестових висловлень Джиммі Феллона, ведучого американського ток-шоу *The Tonight Show Starring Jimmy Fallon*, і його гості – супермоделі Жізель Бюндхен (Gisele Bündchen), починаючи з простіших вербально-жестових метафор.

#1

[What's your PLAN, what're you gonna do?] [13].

Цікавлячись планами гості на майбутнє, інтерв'юер виконує жест #1: його ліва рука, зігнута в лікті, відкритою долонею вказує вперед.

Подібні жести прийнято інтерпретувати в термінах концептуальної метафори МАЙБУТНЄ Є ПОПЕРЕДУ [1]. Ця метафора властива багатьом культурам і розглядається Дж. Лакоффом і М. Джонсоном як орієнтаційна, заснована на просторовому фізичному досвіді людини [4].

В аналізованому прикладі концептуальний референт МАЙБУТНЄ виражається вербально, хоча й не експліцитно. Він імплікується змістом запитання, зокрема граматичною формою майбутньої дії *to be going to do something* і лексемою *plan*, яка також асоціюється з майбутніми діями. Концептуальний корелят метафори втілюється жестом.

Цей тип вербально-жестових висловлень зараховуємо до метафоричних і водночас наративних, оскільки він репрезентує абстрактну сутність, МАЙБУТНЄ, яка є темою вербального висловлення, в термінах психофізичного досвіду орієнтації в просторі.

У наступному прикладі реалізується наративна вербально-жестова метафора НАТХНЕННЯ Є ВГОРІ, яка є одним із варіантів просторової метафори ГАРНЕ/ДОБРЕ Є ВГОРІ [4], що втілюється в низці англомовних виразів типу *to feel up, to be in high spirits* [4, 15–16].

#2

[I'm just waiting to be insPIRED] [13].

Відповідаючи на запитання про плани на майбутнє, Жізель здійснює жест #2: рух обома відкритими долонями знизу догори в напрямку до обличчя. Цей жест, поза сумнівом, належить до лексичної

одиниці *inspired*, проте він випереджає говоріння, що загалом є характерним для взаємодії вербального й жестового висловлень [1].

Референт метафори експлікований пасивною формою дієслова *inspired*, а корелят репрезентований описаним жестом. Лексема *to inspire* етимологічно походить від латинського *inspirare* – «дихати» – і в середньоанглійський період уживалась щодо божественних істот у значенні «вселяти істину, ідею»; а в пізній середньоанглійський період – «підносити або возвеличувати розум» [12, 1381]. Хоча наведена етимологія, скоріше за все, не є очевидною для середньостатистичного носія англійської мови, вона виявляється в жесті, який ілюструє піднесення. Це слугує доказом того, що процеси продукування мови закорінені на тілесному досвіді, який не завжди усвідомлюється мовцем. З огляду на етимологію можна припустити, що описаний жест, окрім того, виступає іконічною ілюстрацією конкретної фізіологічної дії – вдиху. І ця дія, яка є невід'ємною умовою життя, звісно, пов'язана з позитивною оцінкою, заснованою на просторовій метафорі ГАРНЕ/ДОБРЕ Є ВГОРІ.

Відтак описане вербально-жестове висловлення є водночас й іконічним, і метафоричним. Уважаємо можливим таке поєднання, оскільки орієнтаційна метафоричність лише розташовує концептуального референта в системі аксіологічних орієнтирів лінгвокультури, при цьому не уподібнюючи його ніякій іншій сутності.

Звернімося до більш складних прикладів взаємодії мовлення і жесту.

#3a

#3b

[I'm kind of just really FOCUSing on... you know I have KIDS and.

#3c

#3d

I'm really focusing on being the best mom I can BE and in my Family] [13].

Жізель Бюндхен робить наголос на певних словах (*focusing, kids, be, family*) і синхронізує мовлення з чотирма досить однотипними жестами (#3a, #3b, #3c, #3d): розкриті долоні, розташовані одна напроти одної, рухаються зверху вниз, задаючи вертикальні межі об'єкта.

Уважаємо, що аналізоване вербально-жестове висловлення є прикладом метафори ФОКУС УВАГИ Є ОБ'ЄКТ усередині КОНТЕЙНЕРА, яка стоїть в одному ряді з «класичними» концептуальними метафорами Дж. Лакоффа і М. Джонсона, такими як ПОДІЯ/ДІЯ/СТАН Є ОБ'ЄКТ усередині КОНТЕЙНЕРА [4, 54].

Концептуальний референт есплікується висловленнями *I'm kind of just really FOCUSing on / I'm kind of just really FOCUSing on being the best mom I can BE and in my Family*.

Концептуальний корелят репрезентується описаним жестом: розповідаючи про те, на чому вона хоче сфокусуватися, Жізель руками створює уявний об'єкт на кшталт контейнера й, уточнюючи, що саме входиме у фокус її уваги (діти, роль матері, сім'я), неначе поміщає ці об'єкти уваги в уявний контейнер.

Зазначимо, що ця вербально-жестова метафора має складнішу структуру, ніж описані в попередніх

прикладах. По-перше, власну структуру має корелят метафори – образ-схема КОНТЕЙНЕР, яка містить такі структурні складники: ВСЕРЕДИНИ-ЗЗОВНІ/ПОВНЕ-ПУСТЕ/ВМІСТ. По-друге, специфікації набуває структурний складник УМІСТ КОНТЕЙНЕРА, і ця специфікація втілюється одразу кількома метафорами: ЖИВИЙ ОРГАНІЗМ (ДИТИНА/ЧОЛОВІК – СІМ'Я) є ОБ'ЄКТ і ДІЯЛЬНІСТЬ (ВИКОНАННЯ РОЛІ МАТЕРІ) є ОБ'ЄКТ.

Тут фокус уваги Жізель є темою нарративу, тому маємо підстави зарахувати виконані жести #3a, #3b, #3c, #3d до нарративних.

У наступному прикладі реалізуються одразу дві взаємопов'язані вербально-жестові метафори: ВІДРІЗОК ЧАСУ є ОБМЕЖЕНИЙ ПРОСТІР і ЧАС є РУХ у ПРОСТОРИ.

#4a #4b

[Just to see what the NEXT 20 years are gonna look like] [13].

Розкриті долоні, розташовані одна напроти одної, задають вертикальні межі об'єкта (жест #4a) і рухаються зліва направо, неначе пересуваючи цей об'єкт у просторі (жест #4b).

Концептуальний референт ЧАС імплікується змістом висловлення, тоді як референт ВІДРІЗОК ЧАСУ експлікується словосполученням *the next 20 years*.

Відповідні концептуальні кореляти відображаються жестами: жест #4a показує, що наступні майбутні 20 років знаходяться в обмеженому просторі перед мовцем, а жест #4b відображає плинність часу як рух у просторі.

Це метафоричне вербально-жестове висловлення, як й інші, зараховуємо до нарративних із тією різницею, що в цьому прикладі одне й те саме вербальне висловлення слугує основою для реалізації не однієї, а двох взаємопов'язаних метафор.

Наступний приклад видається найбільш складним для аналізу.

#5a #5b

[You are reTired from the RUNway now...] [13].

Ведучий ток-шоу, звертаючись до гості, починає з уведення теми розмови: Жізель Бюндхен залишає кар'єру. Вербальне висловлення супроводжується жестом #5a: його руки зігнуті в ліктях і виставлені вперед, відкриті долоні – одна напроти одної – окреслюють вертикальні межі якогось простору або об'єкта, що знаходиться безпосередньо перед ним. Ведучий здійснює жест двічі (#5b) синхронно з говорінням.

Д. МакНіл вважає, що такі жести мають метанаративну функцію організації мовлення: мовець маркує введення кожної нової теми за допомогою жесту, який окреслює межі уявного простору, що знаходиться прямо перед ним [5, 12]. А. Ченкі і К. Мюллер зараховують такі жести до абстрактного дейк-

сису й інтерпретують у термінах жестової метафори ПОДІЯ (НОВА ТЕМА) є ОБ'ЄКТ [1, 14]. На нашу думку, аналізований жест виконує як указівну функцію, характерну для дейктичних жестів, так і функцію ритмізації нарративу (й відтак може бути інтерпретований як метанаративний), а також функцію метафоричної репрезентації абстрактної сутності, що є темою нарративу (й відтак може бути інтерпретований як нарративний).

З одного боку, аналізований жест можна розглядати як ритмічний метанаративний, оскільки він структурує нарратив, маркуючи початок розмови, і як дейктичний метанаративний, оскільки його функція полягає в указуванні на подію обговорення (фокусуванні уваги аудиторії на цій події), а не в описі цієї події.

З іншого боку, за допомогою цього жесту реалізується метафора ЕТАП ЖИТТЯ ЖІЗЕЛЬ БЮНДХЕН є ОБМЕЖЕНИЙ ПРОСТІР або ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ. Концептуальний референт метафори – ЕТАП ЖИТТЯ – представлений вербально й імпліцитно – через опис психічного та фізичного стану Ж. Бюндхен: зараз вона відчувається втомленою кар'єрою моделі. Концептуальний корелят метафори представлений жестом, який уподібнює цей етап життя Ж. Бюндхен обмеженому простору.

Уявлення про певний етап життя як перебування в обмеженому просторі або контейнері/об'єкті, що має певні розміри й межі, відображає метафору вмістилища (ОБ'ЄКТА-КОНТЕЙНЕРА), характерну для англомовної лінгвокультури [4, 54] і втілювану численними англомовними виразами, як-то: *to be in, or to get into a difficult situation, to be in a good, better or pleasant situation* [11].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати пілотного дослідження дають змогу зробити такі попередні висновки. По-перше, метафоричні жести можуть водночас бути інтерпретованими і як іконічні, дейктичні й навіть ритмічні. По-друге, не лише іконічні, а й інші види жестів, окрім, вірогідно, ритмічних, можуть бути інтерпретовані як нарративні, якщо вони надають інформацію про сутності, що потрапляють у референтну ситуацію, простішими словами, є темою нарративу.

Варто зазначити, що жест становить саме концептуальний корелят (домен джерела) вербально-жестової метафори, тоді як концептуальний референт (домен мети), як правило, представлений вербально – експліцитно або імпліцитно.

У перспективі вважаємо за необхідне дослідити більший корпус матеріалу з метою уточнення класифікаційних ознак і характеристик вербально-жестових висловлень і більш детального визначення сутності метафори як когнітивної діяльності, що уможлиблює конструювання смислів за допомогою знаків різних семіотичних систем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Cienki A. Metaphor, gesture, and thought / A. Cienki, C. Müller // The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought. – UK : Cambridge University Press, 2008. – P. 483–501.
2. Kelly S. D. Gesture gives a hand to language and learning : perspectives from cognitive neuroscience, developmental psychology and education / S. D. Kelly, S. M. Manning, S. Rodak. – Germany : The University of Trier // Language and Linguistics Compass. – 2008. – Vol. 2 (4). – P. 569–588.

3. Kendon A. *Gesture : visible action as utterance* / A. Kendon. – UK : Cambridge University Press, 2004. – 400 p.
4. Lakoff G. *Metaphors we live by* / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago, IL : University of Chicago Press, 2003. – 276 p.
5. McNeill D. *Abstract deixis* / D. McNeill, J. Cassell, E. T. Levy // *Semiotica* 95. – Chicago, IL : University of Chicago Press, 1993. – P. 5–19.
6. McNeill D. *Gesture and thought* / D. McNeill. – Chicago, IL : University of Chicago Press, 2005. – 328 p.
7. McNeill D. *Hand and mind : What Gestures Reveal about Thought* / D. McNeill. – Chicago, IL : University of Chicago Press, 1992. – 416 p.
8. McNeill D. *Right brain and gesture* / D. McNeill, L. L. Pedelty // *Language, gesture, and space* / [Eds. Karen Emmorey and Judy S. Reilly]. – Hillsdale, NJ, England : Lawrence Erlbaum Associates, 1995. – P. 63–85.
9. Pierce C. S. *The collected papers. Volume 2* / C. S. Pierce / [Eds. Charles Hartshorne and Paul Weiss]. – Cambridge M. A. : Harvard Un-ty Press, 1931–1936. – P. 254–263.

СЛОВНИКИ Й ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

10. *Glossary of Multimodal Terms* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://multimodalityglossary.wordpress.com/metaphor/>.
11. *Macmillan English Dictionary Online* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.macmillandictionary.com>.
12. *The New Shorter Oxford Dictionary on Historical Principles*. – N.Y. : OUP, 1993. – Vol. I : A–M. – 1876 p. – Vol. II : N–Z. – 3801 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. *The Tonight Show Starring Jimmy Fallon* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/user/latenight>.